

TEMA: BIOGRAFIER

- Hva er en god biografi? Hvilke krav bør vi stille til den? Det finnes noen regler man ikke bryter ustraffet. Fremst blant dem er troverdighet og leseverdighet.
- Blant høstens norske biografier er det særlig to grupper som skiller seg ut: De litterære og de krigshistoriske. Vi bringer her en kritisk gjennomgang av de aktuelle titlene.

Diktning eller dokumentasjon?

I mange og lange etterkrigsår var okkupertmaktens norske håndlangere et ikke-tema, de var praktisk talt usynlige i den offentlige debatt. Det store omslaget kom våren 1981. Da sendte fjernsynet «I solkorsets tegn», en serie på fire programmer. Det skulle imidlertid gå enda noen år før en ny historikergenerasjon våget seg ut på banen med verker som betrakter krigstiden fra den tapende parts side, og som ser på rettsoppgjøret som et historisk fenomen. Første biografi var Nils Johan Ringdals «Gal mann til rett tid» (1989), som tok for seg justisminister Sverre Riisnæs. Året etter kom «Min ære er troskap. Om politimister Jonas Lie», skrevet av Sverre Rødder, som imidlertid ikke er historiker, men pensjonert politioverbetjent. Samtidig utga historikeren Øystein Sørensen «Hitler eller Quisling. Ideologiske brytninger i Nasjonal Samling 1940–1945» (1989) og «Solkors og solidaritet. Høyreautoritær samfunnsstenkning ca. 1930–1945» (1991).

Dahl-skolen

Det er imidlertid Hans Fredrik Dahl som har fremstått som den fremste eksponenten for denne «revisjonistiske» okkupasjonshistorie-skrivningen ved sin Quisling-biografi i to svære bind. Nils Johan Ringdal avsluttet sin anmeldelse av første boken slik: «Som en unge venter jeg på neste bind.»

Quisling-bøkene er et av de største intellektuelle og forskningsmessige løft i norsk biografilitteratur overhodet, og disse mesterstykker handler altså om mannen som betraktes som selve innbegrepet av *forræderen*. Det finnes deltagere i den offentlige debatt som oppfatter biografien som en slags oppreisning for Quisling, men det er det intet grunnlag for å hevde. Det dreier seg snarere om en avdemonisering av mannen, og et nyanserende korrektiv til hysteriet i dyrkelsen av et nasjonalt traume. Første bind er glitrende, annet bind er strålende – her er hele tiden nerve, snert, sproglig briljans. Det finnes neppe noen annen norsk fagbokforfatter i dag som skriver på samme nivå som Hans Fredrik Dahl.

Terboven

Terboven, Reichskommissar Norwegen, var alle nordmenns onde ånd under krigen – og her må man nok inkludere Quisling. Berit Nøklebys biografi «Joseph Terboven – Hitlers mann i Norge» er et eminent historisk arbeid, oversiktlig presentert, en nøktern redegjørelse for mannens

bakgrunn og motiver. Det mest interessante er kanskje innblikkene i hvordan tyskerne så på nordmennene.

Berit Nøkleby har lenge vært en av våre fremste okkupasjonshistorikere. Med Terboven-biografien, som utvilsomt er hennes mest imponerende bok, har hun – hvis man vil bedrive litt skjematenkning – tatt skrittet over fra Skodvin-skolen til Dahl-skolen.

Asbjørn Bryhn, overvåkings-sjef fra 1947 til 1966, var god patriot som noen under krigen, selv om han ble beskyldt for det motsatte av høylytte marxister i 1975, da han var politimester i Bergen. Roy Andersens bok «Sin egen fiende. Et portrett av Asbjørn Bryhn» er en balansert fremstilling av en person det har stått stor strid om i vår nære for-

» Quisling-bøkene er et av de største intellektuelle løft i norsk biografilitteratur overhodet »

tid. Bokens styrke er forfatterens avveide resonneringer og slutninger når Bryhn er i hardt vær og når skyld og/eller ansvar ikke har noen klar fasit. Sproget flyter greit, men gjennomgående feil å la «noen og enhver» irritere.

Litterære

Bør det en skjønnlitterær forfatter til for å skrive en god forfatterbiografi? Ja, iallfall hvis man skal dømmes av årets utgivelser. De tre mest vellykkede er nemlig Liv Koltzows bok om Amalie Skram, Tor Obrestads om Hulda Garborg og Ove Røsbaks om Alf Prøysen.

Koltzow og Røsbak har det til felles at de unner seg veritable sproglige fyrverkerier. Les Koltzows impresjonismer over regnet i Bergen, les Røsbaks ovasjoner til Præstvægen. Selv ikke i sine skjønnlitterære arbeider har de nådd høyere i artistisk sprogføring. De bilder de gir av Skram og Prøysen er så uttømmende og så gjennombevet av innforlivelse at det formelig slår en leser til marken. Begge «opptrer» selv i handlingen, Røsbak kanskje mest vellykket.

Tor Obrestad er, sin vane tro, adskillig mer lavmælt. Men gud vet om ikke «Hulda» er årets mest sjarmerende biografi. Obrestad er så stor sprogkunstner at når han foretar tempusskifter, registrerer man det ikke som grammatikk, man fryder seg

over det som estetisk lekkerbisk. I fjor utga han «Arne Garborg. Ein biografi», også det et betydelig verk. Med «Hulda» har han imidlertid synliggjort et åndsmenneske som både har vært for lite kjent utenfor spesialistenes rekker og glemt av ettertiden. Obrestad godtgjør at hun var noe langt mer enn Arne Garborgs hustru.

Spennning

Espen Søbyses «Ingen vei hjem. Arthur Omre. En biografi» er uten tvil årets mest action-fylte; Omres liv som forbyrter var minst like spennende som romanene hans er. Søbye er magister i filosofi, og det mangler ikke på «lærde» utredninger, hva enten det dreier seg om kraftutbygging, kunstgjødselproduksjon, eiendomsspekulasjon, fengselspolitikk, litteratur- og livsteoretisering m. m. Men han kan også skrive knapt og pregnant, og her har han formodentlig lært av Omre. Bare på slutten av boken, da Omre slet med sine romanprosjekter, blir fremstillingen noe langtekkelig.

«Dagny Juel. Kvinnen og myten» er skrevet av Mary Kay Norseng, som underviser i nordisk litteratur ved University of California. Dagny Juel, gift Przybyszewska, tilhørte en tysk-nordisk-polsk bohémkrets ved slutten av forrige århundre. Hun ble malt av Edvard Munch, og skal ha vært modell for flere av August Strindbergs diaboliske kvinneskikkelser. Norseng ordner ikke stoffet kronologisk, men tematisk. Hennes ærend er først og fremst å avmytologisere Dagny Juel, men spørsmålet er om hun oppnår dette, for eksempel i kapitlet «Myten», som er en samling samtidssitater med kommentarer. Norseng blir enn videre litt for «mytisk» selv når hun skal underbygge Dagny Juels «epokegjørende» rolle som forfatter. Når boken likevel er meget leseverdig, skyldes det dels fascinasjonen rundt denne særegne kvinnen, og dels at Norseng skriver levende om 1890-tallsmodernismen, som har adskillig til felles med våre egne postmoderne 90-år.

TERJE STEMLAND

BIOGRAFEN: Hans Fredrik Dahl foran Vidkun Quislings fangetårn på Akershus festning. Med sin avdemonisering av landssvikeren har Dahl løvert en bragd som vil bli stående i norsk biografihistorie, mener Terje Stemmland. Foto: FRODE PEDERSEN

Kunsten å gjen-skape sannheten

Hva er egentlig en biografi? Det er, noe forenklet formulert, en levnetsbeskrivelse av en historisk person, og det er en av de eldste litterære ytringsmåter vi kjenner. Den engelske forfatteren og historiografen John Dryden (1631–1700) ga denne definisjon: The history of particular men's lives. En biografi blir da også en form for historieskrivning, selv om man strengt faglig betrakter biografien og historieskrivningen som to forskjellige typer litteratur. Biografen kan benytte seg av nær sagt ethvert underlagsmateriale. For eksempel personens egne skriftlige opptegnelser, fag- eller skjønnlitterære bøker, artikler, manuskripter, notater, dagbøker, brev. Dessuten offentlige og private arkiver, tidligere biografier, memoarverker av samtidige personer, intervjuer med mennesker som kjente vedkommende, personlige kunnskaper, fotografier, malerier m.m.

1992 er et rikt biografilår med mange titler. Adskillige verker holder høy standard; de beste byr på såvel informativ som gripende og spennende lesning. Og det er nå engang slik at det er bokens *leseverdighet*, hvordan forfatteren har anrettet stoffet, som gjør den interessant – uansett genre.

Biografen bør imidlertid tilstrebe et nøytralt, objektivt bilde av sin person. Biografien skal være pålitelig – de færreste leser er interessert i en forfatters private synsinger om en historisk person. Ufunderte påstander og skråsikre konklusjoner basert på åpenbart spinkelt materiale gjør heller ikke noe overbevisende inntrykk.

Psykoanalytisk

Den gode biografi blir da resultatet av en vellykket balansegang mellom det leseverdige og det troverdige. Men det er lettere sagt enn gjort. Det er alminnelig erkjent at biografen aldri kan være strikt objektiv. Presentasjonen og tolkningen av materialet avdekker sider ved forfatterens egen personlighet, tankeliv, følelser, empatier – alt det som former hans holdning til stoffet. For å finne motivene bak personens handlinger og avdekke vedkommendes egenart og karakterutvikling, må man foreta valg innenfor gitte data; man «psykoanalyserer» objektet.

I tidligere tiders heltebiografier var konklusjonen gitt på forhånd; slik er det neppe i dag, men enhver biograf velger en *synsvinkel*. Og uansett hvor usympatisk

den biograferte er i utgangspunktet, vil biografen identifisere seg med vedkommende – hva enten man vil eller ikke. Den åpenbart *etiske* fallgrube her kan være hvor mye biografen skal ta med av det som er sant, men ubehagelig. Det finnes også en *estetisk*. Man skal så å si illuminere en person, på godt og/eller ondt, utfra nøkterne data. Hvis man dikter opp – eller undertrykker – materiale, forgår man seg mot sannhetskravet. Hvis man derimot nøyer seg med å (gjen)fortelle fakta, svikter man på det artistiske plan.

Stoff og grep

Biografens stofftilfang kan være høyst varierende. Dette avhenger av hvor lenge det er siden personen levde, og hvor kjent vedkommende var. Et tredje og intrikat moment er biografobjektets renommé i samtiden: hvilke mytedannelser som vedkommende er blitt gjenstand for.

Uansett hvilken type biografi man skriver – et uhyre lærd, et såkalt kritisk skriftstykke med lange lister over verker, bibliografier, noter, kilder, personregister og annet appendiksstoff, eller et mindre ambisiøst arbeide der informasjonshensynet er så å si enerådende – så *må* man foreta en utvelgelse i stoffmassen. Frank Friedel, en av Franklin Delano Roosevelts biografer, hadde 40 tonn papir å bakse med. Annen del av Hans Fredrik Dahls Quisling-biografi er en murstein på 750 sider. Ifølge forfatteren hadde han relevant stoff til 750 sider for hvert av krigsårene.

De mest leseverdige biografier henter grep fra andre genre – særlig skjønnlitteraturen og feature-journalistikken. Hyppigst anvendte teknikk er kronologi-bruddet: handlingen foregripes – eller sees i retrospekt. Et annet effektivt grep er å «stoppe» historien, dukke ned i det forgangne og hente opp en enkelt hendelse for å gjøre den nærværende, nåtidig – for eksempel ved tempus-skifte, da og nå-jevnføring, sosiologiske parallellforskyvninger. De mer dristige biografier unnsner seg ikke for å anmasse seg selv inn i handlingen; ofte med tvilsomt resultat.

Grep og teknikker, javel – til syvende og sist er det ved hjelp av noe så enkelt og så vanskelig som *skriveferdighet* den ypperlige biografi skapes.

TERJE STEMLAND

BIOGRAFITOPPEN

Her er en liste over årets mest populære biografier, basert på forlagenes egne opplagstall pr. 1. desember. Det er grunn til å regne med at listens tendens vil forsterke seg frem mot jul.

Richard Herrmann: Med skjebnen i hånden (Cappelen).....	25 000
Mona Levin: Wenche Foss (Gyldendal)	20 000
Lars Roar Långslet: Kong Olav V av Norge (Cappelen)	15 000
Steinar Hansson/Ingolf Håkon Teigene: Makt og mannefall (Cappelen)	12 000
Hans Fredrik Dahl: Vidkun Quisling (Aschehoug)	12 000
Liv Koltzow: Den unge Amalie Skram (Gyldendal)	10 000
Ove Røsbak: Alf Prøysen (Gyldendal)	8 000
Ivar Eskeland: Snorri Sturluson (Grøndahl Dreyer)	8 000
David Rothenberg: Arne Næss (Grøndahl Dreyer)	7 500

